

11. Ετερότητα στο σχολείο

Ιωσήφ Κωνσταντίνου
PhD Κοινωνική Ανθρωπολογία
iossifk@upatras.gr

Εκπαιδευτική πολιτική

- Στο **αφομοιωτικό** μοντέλο οι πολιτισμικά και εθνικά διαφορετικές ομάδες θα πρέπει να απορροφηθούν από το ντόπιο πληθυσμό. Στην εκπαίδευση σήμαινε πως όλοι οι μαθητές ανεξάρτητα από την εθνική και πολιτισμική τους προέλευση πρέπει να αποκτήσουν γνώσεις και ικανότητες που θα τους επιτρέψουν να συμμετάσχουν στον κοινό εθνικό πολιτισμό και πως το μόνο μέσο για αυτόν το σκοπό είναι *η γρήγορη εκμάθηση της επίσημης γλώσσας* (η γλώσσα της χώρας υποδοχής) και του εθνικού πολιτισμού της.
- Το μοντέλο της **ενσωμάτωσης** του «άλλου» αναγνωρίζει το δικαίωμα στη διαφορά, αλλά αυτό δεν το διαφοροποιεί σε μεγάλο βαθμό από το αφομοιωτικό μοντέλο, αφού οι μετανάστες για να ενταχθούν στην κοινωνία πρέπει να αφομοιώσουν εκείνα τα στοιχεία που θεωρούνται απαραίτητα για τη συνοχή και ανάπτυξη της κοινωνίας, όπως πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές αξίες.

- Με το **πολυπολιτισμικό** μοντέλο προωθείται η αναγνώριση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων των μεταναστευτικών ομάδων και η διαμόρφωση ενός κοινωνικού πλαισίου, μέσα στο οποίο θα μπορούν να συνυπάρχουν και να αναπτύσσονται όλοι οι πολιτισμοί, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ενότητα και η κοινωνική συνοχή.
- Το **αντιρατσιστικό** μοντέλο έχει στόχο την ισότητα στην εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη από το κράτος για ίσες ευκαιρίες ζωής, και τη χειραφέτηση και απελευθέρωση από φασιστικά πρότυπα.
- Το **διαπολιτισμικό** μοντέλο στην εκπαίδευση έχει ως αρχή την επίτευξη της ισότητας ευκαιριών, της συνύπαρξης και της διαμόρφωσης μιας ενιαίας συνείδησης.

Εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα **το εκπαιδευτικό σύστημα** έχει συγκροτηθεί και συνεχίζει να λειτουργεί με βάση την αρχή της εθνικής ομοιογένειας, κάνοντας χρήση «μίας επίσημης γλώσσας και ενός επίσημου εγχειρίδιου ανά μάθημα για όλη τη χώρα». Με τον τρόπο αυτό, **το ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα προάγει κοινές ιστορικές μνήμες και κοινούς μύθους καταγωγής**, καθιερώνει ένα συγκεκριμένο γλωσσικό ιδίωμα και συντελεί στη διαμόρφωση και διατήρηση της πολυπόθητης ομοιογένειας, με αποτέλεσμα να θέτει στο περιθώριο οποιαδήποτε εκδήλωση διαφοράς. Η διδασκαλία μαθημάτων, όπως η ιστορία, η γεωγραφία και η γλώσσα, αλλά και δραστηριότητες, όπως οι εθνικές σχολικές γιορτές, οι σχολικές εκδρομές σε 'ιστορικούς' χώρους και οι επισκέψεις σε μουσεία, καλλιεργούν στους μαθητές ισχυρές **αναπαραστάσεις του έθνους και του 'εθνικού εαυτού'** τους που αντιδιαστέλλονται με άλλα έθνη, αναδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό τη μοναδικότητά τους.

Από την αρχή του μεταναστευτικού φαινομένου, ορισμένοι θεωρητικοί της εκπαίδευσης τόνισαν την αναγκαιότητα να εγκαταλειφθούν τα εθνοκεντρικά πρότυπα των σχολικών προγραμμάτων και ο μονογλωσσικός χαρακτήρας του σχολείου, ώστε το εκπαιδευτικό σύστημα να στραφεί προς μια διαπολιτισμική κατεύθυνση που να στοχεύει στην αποδοχή του 'διαφορετικού' και τη συνύπαρξη μαθητών με πολιτισμικές διαφορές. Η **διαπολιτισμική εκπαίδευση**, όπως ορίζεται από την ελληνική πολιτεία (2413/1996, άρθρο 34) στοχεύει στη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας για ειρηνική συνύπαρξη, αλληλοκατανόηση, αλληλοσεβασμό και συνεξέλιξη των μελών της κοινωνίας.

Με το νόμο 2413/1996 για τη **διαπολιτισμική εκπαίδευση** τέθηκε το θεσμικό πλαίσιο «για μια ουσιαστική αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών των ομάδων με διαφορετική πολιτισμική και εθνική προέλευση που ζουν και δρουν στην ελληνική κοινωνία». Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι «η οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και μορφωτικές ιδιαιτερότητες . [...] εφαρμόζονται προγράμματα τα οποία προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές ή μορφωτικές ανάγκες των μαθητών τους» (άρθρο 5).

Όμως, οι «άλλοι» μαθητές βρίσκονται σε περιβάλλοντα με κυρίαρχα τα εθνικά σύμβολα και βιώνουν έντονα ένα «κοινότοπο εθνικισμό» (*banal nationalism*), καθώς μετέχουν καθημερινά σε αναπαραγωγές της εθνικής ταυτότητας μέσα στις τάξεις του σχολείου, στο σπίτι και τους τοπικούς συλλόγους.

Παρά τη θέσπιση του νομοθετικού πλαισίου για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, η εφαρμογή του απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Σε μια κριτική θεώρηση της μεταναστευτικής εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ελλάδα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι καθαρά «αφομοιωτική» για τους «διαφορετικούς» μαθητές, αφού η ακαμψία του ελληνικού σχολείου δυσκολεύει την ελεύθερη έκφραση και οδηγεί στην ταύτιση των μαθητών με το κυρίαρχο κοινωνικό σύνολο και στην αποδοχή του πολιτισμού του.

Το ελληνικό σχολείο, αν και χαρακτηρίζεται «διαπολιτισμικό», κατά βάση παραμένει ένα **μονογλωσσικό** και **μονοπολιτισμικό** σχολείο που επιδιώκει τη συγχώνευση διαφορετικών πολιτισμών στον κυρίαρχο, την πολιτισμική, γνωστική και γλωσσική συμμόρφωση των αλλοδαπών μαθητών και την επιβολή σε αυτούς των αρχών και των αξιών του εθνικού πολιτισμού.

Οι «άλλοι» μαθητές και μαθήτριες διαπραγματεύονται καθημερινά τις ταυτότητές τους μέσα σε ένα σύνθετο περιβάλλον, καθώς υποχρεώνονται, από τη μια πλευρά, να βιώνουν στον οικιακό χώρο μια σειρά από πρακτικές που τους διαφοροποιούν από τους γηγενείς, και από την άλλη να παρακολουθούν το ελληνικό σχολείο, που δεν έχει κατορθώσει να υπερβεί τον εθνοκεντρισμό και να προαγάγει τον πολιτισμικό πλουραλισμό. Οι μαθητές «ζουν σε δύο κόσμοι» και χρησιμοποιούν διαφορετικούς πολιτισμικούς κώδικες κάθε φορά που κινούνται από τον έναν στον άλλο.

Περιπτώσεις ετερότητας

"Both sides of this pictures are parts of the same world we live in. However, someone is luckier than the other because of geographic location."

Photo / text by Wissam Nassar

Μαθητές και γονείς...

«Έχω τρεις αδερφές, η Εργιόνα και η Βαλμπόνα δε θέλουν να αλλάξουν τα ονόματά τους, η μεγάλη, η Μιγκένα, έχει βαφτιστεί και τη λένε Δήμητρα [...]. Έτσι τη φωνάζουμε και στο σπίτι, μόνο η μαμά τη φωνάζει καμιά φορά με το αλβανικό της όνομα» (αλβανή μαθήτρια πέμπτης τάξης).

«Ο μπαμπάς μιλάει με όλους αλβανικά για να μην ξεχάσουμε τη γλώσσα μας. Έτσι και εγώ ξεκινάω να μιλάω [αλβανικά], αλλά επειδή δεν τα θυμάμαι συνεχίζω με ελληνικά» (μαθήτρια τρίτης τάξης).

«Παρατήρησα ότι οι Αλβανοί είναι σαν να έχουν μπει στο σύνολο των Ελλήνων, συμπεριφέρονται σαν Έλληνες, έχουν πάρει κάποια ήθη και έθιμα, είναι άψογοι, πολύ καλοί στην παρέα» (Βορειοηπειρώτης μαθητής).

«Ο γιός μου πότε ερχόταν από το σχολείο χαρούμενος, πότε λυπημένος. Τον ρωτούσαμε τι έχει και εκείνος απαντούσε ότι τα παιδιά τον λένε «Αλβανό». Μα «Αλβανός είσαι» του λέγαμε εμείς. «Γιατί είμαι Αλβανός αφού μιλάω ελληνικά», μας έλεγε αυτός. Νόμιζε ότι άμα μιλάει ελληνικά γίνεται Έλληνας» (αλβανός πατέρας).

«Η χειρότερη μου στιγμή ήταν όταν κάθε φορά ο διευθυντής του σχολείου καλούσε τα παιδιά από ξένες χώρες στο γραφείο του για διάφορους λόγους. Και αυτόματα ένιωθες ότι δεν ανήκεις στο σύνολο» (αλβανός μαθητής).

«Όταν ήρθα στην Ελλάδα, δεν καταλάβαινα πολλά. Ήμουν 4 χρονών παιδί. Όταν πήγα σχολείο εκεί κατάλαβα ότι ήμουν διαφορετική από τα άλλα παιδιά. Ήμουν 'αλβανάκι'. Ε, από τότε μέχρι τώρα είμαι η 'αλβανίδα'» (αλβανή μαθήτρια).

«Πλέον θεωρώ την Ελλάδα πιο πολύ πατρίδα μου από την Αλβανία. Για την Αλβανία γνωρίζω ελάχιστα πράγματα. Εδώ μεγάλωσα, πήγα σχολείο και τώρα πανεπιστήμιο. Για ποιο λόγο να γυρίσω πίσω;» (22χρονη αλβανή).

Οι εκπαιδευτικοί

«Καμιά φορά παρασυρόμαστε σαν δάσκαλοι, παιδιά είναι, βλέπεις. Και καμιά φορά βγαίνω από το μάθημα και σκέφτομαι, πω πω, τι έκανα, το παιδί που εγώ μόρφωσα θα γίνει αύριο ο νέος Σαδίκ» (δάσκαλος ελληνικών σε μειονοτικό σχολείο).

«Ως νηπιαγωγός ασχολήθηκα με τις μικρότερες ηλικίες. Μέσα από οικεία για τα παιδιά θέματα, όπως οικογένεια, σπίτι, χωριό, αλλά και μέσω της δημιουργικής επεξεργασίας παραμυθιών που τους αρέσουν, μπήκαν στη διαδικασία να θέλουν να εκφραστούν με κάθε τρόπο. Και μέσα σ' αυτήν τους την προσπάθεια να μιλήσουν καλύτερα ελληνικά» (νηπιαγωγός στο ΠΕΜ).

Στην τάξη μου στο νηπιαγωγείο έχω 20 παιδιά. Τα 15 είναι από την Ελλάδα και τα 5 από την Αλβανία. Στόχος μου ήταν, από την αρχή της χρονιάς, να καταφέρω να μάθουν όλα τα παιδιά εξίσου καλά ελληνικά. Γι' αυτό και δεν επέτρεπα στα αλβανάκια να μιλάνε μεταξύ τους τη γλώσσα τους. Ζήτησα και από τους γονείς να μη μιλάνε αλβανικά στο σπίτι. Στο κάτω κάτω της γραφής, αν θέλουν να μείνουν στην Ελλάδα, πρέπει οπωσδήποτε να μιλάνε καλά ελληνικά και να μάθουν και τα ήθη και τα έθιμά μας. Αλλιώς, να φύγουν.

(Νηπιαγωγός διορισμένη στο κέντρο της Αθήνας, σε σεμινάριο επιμόρφωσης)

«Το Ριτβάν, εγώ, τον ονόμασα Γιάννη για να τον βοηθήσω να μην ξεχωρίζει. Τα παιδιά τον κοροΐδευαν για το όνομά του. Ρωτούσαν: "Πώς είπες; Ριβάν; Καλέ, τι όνομα είναι αυτό;". Ενώ τώρα το Γιάννης είναι εύκολο, τα παιδιά το καταλαβαίνουν και τον αποδέχονται. Ξέρετε, τα παιδιά τα ίδια δε θέλουν να ξεχωρίζουν. Γι' αυτό, οι γονείς τους είναι οι πρώτοι που τους αλλάζουν ονόματα. Πολλοί τα βαφτίζουν κιόλας», υποστηρίζει με ειλικρίνεια η νηπιαγωγός ενός αθηναϊκού νηπιαγωγείου με μεγάλη συγκέντρωση αλβανών μαθητών.

Θράκη, Νοέμβριος 1998. Ορεινά του νομού Ροδόπης. Η δασκάλα στο διθέσιο μας λέει: *Είναι δύσκολη η κατάσταση. Τα παιδιά δε μιλάνε ελληνικά. Προσπαθώ με διάφορους τρόπους και τίποτε δε γίνεται. Σήμερα όμως έγινε κάτι διαφορετικό στην τάξη μου. Αποφάσισα να ξεκινήσω το βιβλίο «Στο παζάρι». Τους το έδειξα, το περιεργάστηκαν και ζήτησα να κοιτάξουν τις πρώτες σελίδες. Δείχνοντας τις φωτογραφίες, όπου φαίνεται το παζάρι της περιοχής με γυναίκες με μαντίλες, ετοιμαζόμουν να ζητήσω να μου πουν τι βλέπουν, όταν μια πρωτόγνωρη για αυτή την τάξη φασαρία με πρόλαβε: πνιχτά γέλια, σκούνταγε το ένα το άλλο και άκουγα: «Κυρία, πατάτ, κυρία, ντομάτ, κυρία, παζάρ, παζάρ, γκιουζέλ!». Χαμόγελα, διάθεση για κουβέντα και κυρίως ενδιαφέρον για αυτό που είχαν μπροστά τους! Σχεδόν τα έχασα από τη χαρά μου. Μιλούσαν!*

Έφτασα στην Κομοτηνή τον Οκτώβριο του 1997. Είχα μόλις διοριστεί σε ένα μειονοτικό σχολείο, σε ορεινό χωριό της Ροδόπης. Μόλις έφτασα, το σοκ μου τεράστιο: μια πόλη γεμάτη μιναρέδες. Γυναίκες διασχίζουν την κεντρική πλατεία με μαντίλες. Ακούω να μιλάνε μια γλώσσα που δεν καταλαβαίνω. Είναι τούρκικα! Την επόμενη φτάνω στο ορεινό χωριό όπου διορίστηκα. Ένα σχολείο χαμηλοτάβανο, παλιά θρανία, μια ξυλόσομπα. Αντιλαμβάνομαι ότι δεν υπάρχει ούτε καφενείο. Προσπαθώ να μιλήσω με τους γονείς, δεν καταλαβαίνουν λέξη ελληνικά. Τα παιδιά φτάνουν στο σχολείο κακοντυμένα, με παπούτσια ραμμένα στο χέρι, τα κορίτσια με μαντίλες. Κανένα δεν καταλαβαίνει ελληνικά. Έχω πέσει από τα σύννεφα. Τι θα κάνω; Νιώθω ξένος. Ποτέ δε φανταζόμουν ότι στην Ελλάδα υπάρχουν τέτοια πράγματα. Είναι Ελλάδα τελικά αυτό;

(Συνέντευξη με δάσκαλο διορισμένο για μια πενταετία στα ορεινά της Ροδόπης)

«Ο άλλος» (2005)

«Το σχολείο είναι ο πρώτος χώρος ένταξης των αλλοδαπών μαθητών. Δεν έχουμε ένα σχολείο με πέντε, έξι αλβανούς αλλά έχουμε ένα σχολείο με έξι μαθητές» (δάσκαλος - Δημοτικό Σχολείο Πατσιδέρου).

«Να τους σφάξω όλους, τους Αλβανούς, απειλείται η ράτσα [...], στο τέλος αυτοί θα γίνουν αφεντικά και εμείς εργάτες. Ούτε χριστιανοί γίνονται, ούτε καλοί Έλληνες» (πατέρας έλληνα μαθητή).

«Ποτέ δεν θα ξεχάσω τη αλβανική γλώσσα» (αλβανός μαθητής)

«Μου αρέσει να μιλώ δύο γλώσσες» (αλβανή μαθήτριά)